



Az MTA Debreceni Területi Bizottságának

tematikus napja

Bemutatkozik a DAB Bölcséleti, Művészet- és Vallástudományi; Földtudományi; Irodalom-, Nyelv-, Kommunikáció és Médiatudományi; Jogi és Közgazdaságtudományi; Kémiai; Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai; valamint Társadalom- és Történettudományi Szakbizottsága

MTA Székház, Nagyterem, 2025. november 13.

PROGRAM

10.00–12.00

Empirikus kutatások

Levezető elnök: *Pusztai Gabriella*, az MTA Debreceni Területi Bizottságának alelnöke

Benkhard Borbála – Vasvári Mária – Mester Tamás – Szabó György – Fazekas István – Kiss Emőke – Babka Beáta – Vass Róbert: A Tisza-tó turizmusának néhány környezeti aspektusa
Ceglédi Tímea – Bacskai Katinka: Nevelésszociológia mint társadalmi tükör és iránytű. Reziliens stratégiák a kiemelt figyelmet igénylő tanulók sikereihez
Soós Mihály: Fogyasztókra optimalizált ételmisszer-fejlesztési kutatások

12.00–13.00 Ebédszünet

13.00–15.00

Történeti és bölcséleti előadások

Levezető elnök: *Páles Zsolt*, az MTA Debreceni Területi Bizottságának elnöke

Visegrádi Renáta: Az Akadémia humanista előzményei

Posta József: Hatvani István szellemi hozzájárulása az MTA megalapozásához

Posta Anna: A neolatin halotti költészet dimenziói a 17. század végi (1670–1700) Magyarországon: a kolozsvári kárták és a debreceni versfüzetek összehasonlító elemzése

15.00

Záró gondolatok

ÖSSZEFOGLALÓK

A Tisza-tó turizmusának néhány környezeti aspektusa

Benkhard Borbála – Vasvári Mária – Mester Tamás – Szabó György – Fazekas István – Kiss Emőke – Babka Beáta – Vass Róbert

A turizmusipar erősödése a természeti környezetre gyakorolt terhelés növekedésével jár. Ennek felismerése és kezelése, megelőzése nemcsak az értékek védelme miatt fontos, hanem a desztináció vonzerejének megmaradása, a turizmus hosszú távú működése érdekében is. A terhelés megállapítása viszont összetett, hiszen többféle turisztikai tevékenység hat egy adott területen, és a természeti környezet minden eleme hatásviselő, de eltérő mértékben.

A Tisza-tó – habár mesterségesen kialakított, síkvidéki tározó – legfőbb vonzereje a folyószabályozások előtti „vad” világot tükröző, mozaikos táj és élővilág. A megfigyelhető rekreációs tevékenységek között egyre inkább teret hódít az ún. „vadkempingezés”, amikor horgászat, evezés során vagy pihenés céljából a látogatók az éjszakát a természetben töltik (akár több héten át) kiépített infrastruktúra nélküli területen saját felszereléssel. Kutatócsoportunk ennek hatását, összefüggéseit és lehetséges kezelési megoldásait vizsgálja 2020 óta. A tározó minden öblözetében találtunk felhagyott vagy még jelenleg is gyakran használt táborhelyeket, amelyek terjedését az invazív szegélyfajok is mutatják. Közülük a gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) előfordulási gyakoriságát drónfelvételek segítségével, térinformatikai módszerrel vizsgáljuk. A kialakított táborhelyek elhelyezkedése, mérete és az átalakítás mértéke között szoros összefüggés van. A legszélsőséesebb eset a csak vízről megközelíthető szigeten (egykori övzátonyon) több száz méteren át húzódó, illegális felépítmények sora. Azonban a tó partján, a gátoldalban is gyakori, hogy hosszabb időre tábort vernek a látogatók. E megnövekedett higiénés terhelés nyomait a talajból és vízből vett minták segítségével vizsgáljuk. Az eddig feltárt, megemelkedett nitrát- és foszforkoncentráció jelentős talajkémiai változásokat mutat.

A turisztikai terhelés csökkentését célzó menedzsmentintézkedéseknek egyrészt a terület mozaikos adottságaihoz kell illeszkedniük. Másrészt figyelembe kell, hogy vegyék a látogatók motivációját, tudását és attitűdjét. Kérdőíves felmérésünk során kirajzolódott a galériaerdők árnyékoló szerepének fontossága, de az ismerethiány súlyossága is.

A környezet számos elemére kiterjedő elemzések a látogatók vizsgálatával kombinálva olyan komplex monitoringjellegű kutatást alkotnak, amely a terület turisztikai terhelésének megállapításához járul hozzá, és lehetővé teszi, hogy a turizmus fejlesztése során a Tisza-tó egyedülálló természeti értékei se sérüljenek.

Nevelésszociológia mint társadalmi tükör és iránytű. Reziliens stratégiák a kiemelt figyelmet igénylő tanulók sikereihez

Bacsikai Katinka–Ceglédi Tímea

A nevelés a társadalomban rendkívül komplex, makro-, mezo- és mikroszintű kapcsolati struktúrában realizálódó tevékenység, amelyet bonyolult, multikauzális hatások befolyásolnak. A nevelésszociológia nem kevesebbet vállal, mint hogy ezt a komplex erőteret vizsgálja és vizsgálati eredményeivel befolyásolni próbálja, a felmerülő problémákra megoldást kínál. Jelen előadásunk fókuszában az iskola áll, ahol életvilágok, értékvilágok és szocializációs szinterek találkoznak. Előadásunk hat nagyobb adatfelvétel tanulságait szintetizálja, amelyek empirikus háttérét az MTA–DE–CSATOK-kutatócsoport kutatásai biztosítják: 1. Szisztematikus szakirodalom-elemzés (N=2717); 2. Tanulók kérdőíves lekérdése Hajdú-Bihar megyében (7–8. osztály) (N=206); 3. Szülői kérdőív három országban (N=1002); 4. Pedagógusinterjúk három megyében (N=45); 5. Jó gyakorlatok, esettanulmányok tanulságai itthonról és a világból (N=82); 6. Országos kompetenciamérés longitudinális adatbázisa (N=91956). Előadásunk első felében olyan kutatások eredményeit mutatjuk be, amelyek roma tanulók, valamint szüleik és pedagógusaik megkérdezésével készültek. A vizsgálatok elméleti keretét a reziliencia adja, amely a már megszületett megoldásokra irányítja a figyelmet, és segít láthatóvá tenni a leghatékonyabb beavatkozási stratégiákat. A prezentáció második felében az SNI gyerekeket nevelő szülők és az iskola kapcsolatára fókuszálunk. Ez a kapcsolat számos ponton hasonló, de számos ponton eltérő a nem SNI diákok család-iskola kapcsolatához képest. Az előadásban olyan jó gyakorlatokat mutatunk meg, amelyek példaként szolgálhatnak a jövőben a hazai iskolák számára. Kutatásaink legfontosabb tanulsága – amit mind a nemzetközi, mind a hazai eredmények megerősítettek –, hogy az iskolának van felhatalmazása és tudása, hogy megtegye a közeledő lépéseket a „közös ügy”, a gyermek érdekében, s ehhez megfelelő intézményi erőforrásra van szüksége személyi és infrastrukturális értelemben egyaránt.

Fogyasztókra optimalizált ételmisszer-fejlesztési kutatások

Soós Mihály

A fogyasztói preferenciák pontos feltérképezése és az azokhoz való alkalmazkodás a modern ételmisszer-fejlesztés egyik kulcstényezője. Az ételmisszeripar globális és hazai trendjei egyaránt azt mutatják, hogy a vásárlói döntések nem pusztán racionális tényezőkön – mint az ár, a termék összetétele vagy az egészségügyi előnyök – alapulnak, hanem jelentős mértékben befolyásolják őket az érzelmi reakciók, a vizuális ingerek és a fogyasztói élmények. A kutatás célja, hogy olyan módszertani megközelítést dolgozzon ki, amely korszerű neuromarketing-eszközök bevonásával mélyebb betekintést nyújt a fogyasztói magatartás rejtett dimenzióiba, és ennek révén hozzájárul a fogyasztókra optimalizált ételmisszer-innovációhoz.

A vizsgálatok három fő technológiára épülnek: a tekintetkövetésre alkalmas szemkamera, az agyi aktivitást mérő EEG-fejpánt, valamint az arcmimikát és mikroexpressziókat elemző szoftver. A szemkamera lehetővé teszi a figyelem irányának és intenzitásának objektív mérését, ami kulcsfontosságú információt ad a csomagolások vizuális hatékonyságáról és a döntési folyamat során kiemelt figyelmet kapó elemekről. Az EEG-vizsgálatok a kognitív és érzelmi reakciók mélyebb szintjét tárják fel, különösen a motiváció, a figyelmi fókusz és a pozitív vagy negatív érzelmi töltet szempontjából. Az arcmimika-elemző rendszerek a tudattalan érzelmi válaszok detektálásával egészítik ki az adatgyűjtést, amelyek gyakran megbízhatóbb indikátorai

a fogyasztói elégedettségnek és preferenciának, mint a hagyományos kérdőíves módszerek. Az így nyert multidimenzionális adatok integrálása révén komplex képet kaphatunk a fogyasztói élményről, ami lehetőséget nyújt arra, hogy a termékfejlesztés során az érzékszervi és érzelmi szempontokat a korábbiaknál pontosabban lehessen figyelembe venni. A kutatás várható eredménye, hogy a termék- és csomagolástervezés során olyan prototípusok jönnek létre, amelyek jobban igazodnak a fogyasztói elvárásokhoz és igényekhez, ezáltal növelve a piaci elfogadottságot és a vásárlói lojalitást. A fogyasztókra optimalizált élelmiszer-fejlesztési kutatások hozzájárulhatnak az élelmiszeripar innovációs potenciáljának erősítéséhez, valamint elősegítik a fenntartható fogyasztási minták elterjedését. A bemutatott módszertani keret nem csupán az élelmiszeripari szereplők számára biztosít versenyelőnyt, hanem új tudományos perspektívát is nyit a fogyasztói magatartás mélyebb, neurofiziológiai alapú megértésében.

Az Akadémia humanista előzményei

Visegrádi Renáta

A mai értelemben vett akadémia mint a tudósok olyan állandó társulása, amely alapokmányával saját céljául a bölcsészet, a tudományok és a művészetek ápolását tűzi ki, a 15. századi Itáliában született meg. Az intézményi szerveződés előzményének tekinthetjük már a megelőző század második felétől kezdve a tudósok és első humanisták baráti találkozóit, ugyanis az értelmiségiek már nemcsak levélváltás útján folytattak eszmecserét, hanem személyesen, tudományos összejöveteleken is. Az egyik első állandó összejöveteleknek Firenzében a Basilica di Santo Spirito adott otthont, ahol Petrarca és Boccaccio barátjának, Luigi Marsili olasz teológusnak a szerzetesi cellája lett a humanisták első generációjának fontos találkozóhelye. De említhetnénk Antonio degli Alberti villáját vagy a firenzei kancellár, Coluccio Salutati otthonát is, ahol ugyancsak kötetlen keretek között gyűltek össze, hogy megosszák egymással filozófiai gondolataikat, zenéljenek, a kortárs és antik irodalmi örökségről beszélgessenek, és ami még fontosabb – mindezekről vitatkozzanak. Firenzében az első „tényleges” akadémia az Accademia Platonica Fiorentina volt. A filozófus és humanista Marsilio Ficinónak ajándékozta 1462-ben Cosimo de' Medici a careggibeli villáját, amely az akadémia székhelye lett annak 1522-es feloszlatásáig. A 15. és 16. századi Magyarországon nem találkozunk ilyen akadémiával, azonban akadémiái szerveződéssel, tudományos, de informális összejövetelekkel igen. Akárcsak Firenzében, hazánkban is egy-egy kiemelkedő személy köré szerveződtek ezek a csoportosulások. A legkorábbi magyarországi tudós társaság már az 1440-es évek első felétől kezdve a főpap és kancellár, Vitéz János nevéhez köthető, aki budai, majd váradi, végül pedig esztergomi otthonában vette körül magát a kor kiváló tudós férfiával (Pier Paolo Vergerio, Grzegorz z Sanoka [Sanoki Gergely], Filippo Podocataro, Ivanich Pál, Giuliano Cesarini). Ezen úgynevezett „contubernium”-ok alkalmával szónoki és költői versengések folytak, kérdéseket tettek fel és vitatkoztak, tehát az itáliai minta magyarországi vetülete tárul szemünk elé a források alapján.

Az előadás először a 18–19. század során Európa-szerte létrejött akadémiák 14–15. századi itáliai előzményeit tekinti át, amelyek mintául szolgáltak a magyarországi tudós szerveződés kialakulásának is. Ezután szemügyre vesszük Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt Pier Paolo Vergerio Magyarországra kerülésétől a hazai humanizmust és ehhez kapcsolódóan, vele szoros összefüggésben az értelmiségi összejöveteleket, amelyek elsőként Vitéz János körül szerveződtek. Az előadás továbbá kitér Vitéz János és Janus Pannonius könyvtárára, a Mátyás kori szellemi elitre, humanista kultúrára és az ő budai könyvtárára is, rövid betekintést engedve a corvinák világába.

Hatvani István szellemi hozzájárulása az MTA megalapozásához

Posta József

A Debreceni Református Kollégium történetével foglalkozó szerzők egybehangzó megállapítása, hogy az intézménynek három olyan korszaka is volt, amikor az oktatás egyetemi szinten folyt. Egy ilyen korszaknak számít a 18. század második fele, amikorra Hatvani István (1718–1786) munkássága is esik, aki külföldi tanulmányútjáról hazatérve a Kollégium matematika, filozófia és kísérleti fizika tanszékének lett a professzora. Hatvani István egyetemi tanulmányait 1746-ban kezdte meg Svájcban a Bázeli Egyetemen. 1747 májusában avatták református lelkésszé. 1747 júniusában védte meg teológiai doktori értekezését. Teológiai tanulmányaival párhuzamosan már az 1746. év őszén elkezdte orvosi tanulmányait. A szakma csodálatára 15 hónap alatt teljesen felkészült volt az orvosi pályára. 1748 áprilisában orvosdoktorrá avatták. 1748 májusában Leidenbe utazott, hogy elsajátíthassa a legújabb fizikai, kémiai és csillagászati eredményeket.

Hatvani a kor legmodernebb elektromos berendezéseit szerezte be, és ezekkel mutatta be a diákoknak a fizikai kísérleteket. Kémiai tanulmányait felhasználva 1750-től ő tanított legelőször Magyarországon kémiát. Magyarországon ő volt az első, aki valószínűségszámítást és matematikai statisztikát tanított, és statisztikai számításokat végzett. Széles körű oktatási tevékenységét a nyugati egyetemek színvonalán végezte. Egy üstökös pályájának kiszámításával és a sarki fény jelenségének leírásával kapcsolatos két közleménye alapján figyelt fel Hatvanira és a Debreceni Kollégiumra a nemzetközi tudományok közvélemény.

Hatvani emberi és szakmai tartása, mély polihisztori tudása kihatott a Kollégium egészének szellemi életére. Ennek is köszönhető, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1825-ben történt megalapítását követően 1848-ig a Debreceni Református Kollégium 10 professzora lett akadémikus, akik legtöbbje közvetlenül vagy közvetve Hatvani tanítványa volt.

Sárvári Pál (1765–1846) a matematikát és a fizikát európai egyetemi szinten tanította. Budai Ézsaiás (1766–1841) Csokonainak és Kölcseynek is tanára, filológus és történész volt. Ercsei Dániel (1781–1836) széles körű filozófiai képzettsége mellett politikát és Hatvani munkásságát folytatva statisztikát tanított európai szinten. Kerekes Ferenc (1784–1850) kémiával, botanikával, ásványtannal is foglalkozott. Kimagasló matematikai képzettsége a két Bolyaival vetekszik. Péczely József (1789–1849) a történelem és a nyelvtudomány fejlesztésében alkotott maradandót. Vecsei József (1800–1855) Ercsi Dániel utódaként magas szinten művelte a filozófiát. Csécsi Nagy Imre (1804–1847) Kerekes Ferenc tanszékét vette át. A kísérletes természettudományok szorgalmazója volt, a kémia tekintetében a Kollégiumot felhozta a nyugati politechnikum szintjére. Szűcs István (1811–1891) Bécsben jogot végzett, a Kollégium tanáraként jogbölcseletet és egyházjogot tanított. Lugossy József (1812–1884) a magyar és általános nyelvészet egyik legnagyobb hazai alakja. Török József (1813–1894) a Kollégiumban vegytant, növénytant, ásványtant tanított. Orvosi képzettségénél fogva törvényszéki orvostant és közegészségtant is adott elő. Folytatta a Hatvani által alapított főiskolai kórházban a gyógyító munkát.

Az Akadémia palotájának tervpályázata és a nemzeti építéstílus keresésének kezdetei

Veress Dániel

A Magyar Tudományos Akadémia palotája – ahol a Magyar Tudós Társaság alapítása 200. évfordulójának megünneplésére és tudományos életünk folyamatosságát felmutatva mi is összegyűlünk – ma egyértelmű nemzeti jelkép. Aki meglátja a Lánchíd pesti hídfőjére néző neoreneszánsz homlokzat képét a Duna-parton sétálva vagy egy könyv gerincén, ugyanolyan könnyen kapcsolja azt össze a magyar tudománnyal, mint az Országház látványát az államunkkal, a debreceni Nagytemplomét a reformátussággal. Kiindulópontom az a vita, amely ennek a ma már hűvös egyértelműséggel emblematikusnak tekinthető épületnek a megtervezését övezte, és amelynek tétjét a magyar művészettörténet-írás egyik alapítója, Henszlmann Imre, illetve a nemzeti stílus és a hazai tervezők érvényesüléséért küzdő építészek emelték magasra. Az első közéleti jelentőségű és a nemzeti stílus ügyét széles körben megismertető építészeti vitánk kiemelt figyelmet kapott művészettörténeti historiográfiánkban, többek között Kemény Mária és Sisa József, újabban Papp Gábor György elemezte. Előadásomban a kutatási eredményeikre támaszkodva az Akadémia palotája körül keletkezett érvek és szenvedélyek kontextusával foglalkozom két lépésben: elsőként az 1860 körüli nemzetépítési politika vonatkozásában, másodszor a magyarhoz hasonlóan korán jelentkező orosz, illetve szerb nemzeti stílustörekvések felől tekintek rá a pest-budai tudományos és építészeti színteret átjáró hazafias érzelmekre.

A neolatin halotti költészet dimenziói a 17. század végi (1670–1700) Magyarországon. A kolozsvári kárták és a debreceni versfüzetek összehasonlító elemzése

Posta Anna

A 17. század utolsó évtizedeiben Debrecenben és Kolozsvárott egymás után több neolatin versgyűjtemény látott napvilágot a helyi közösségek életében fontos szerepet betöltő személyek halála alkalmából. A kárták nyomdai különlegességnek számító, jellegzetesen erdélyi kiadványtípusok voltak, s általában két részből álltak: a felső egységben szerepeltek az elhunyt legfontosabb életrajzi adatai, a fennmaradó nagyobb részt pedig a különféle személyektől származó halotti költemények tették ki. Az előadás tárgyául szolgáló kárták a következő kolozsvári működésű papok és tanárok halálára íródtak: id. Kovásznai Péter, Porcsalmi András, Szathmárnémethi Mihály, Tolnai F. István, Pataki Tóth István és Bátai György. Az 1670-től 1700-ig terjedő időszakban összesen hét búcsúztató verses füzet vagy kiadvány (20-tól 200-ig terjed a versek száma gyűjteményenként) jelent meg Debrecenben az elhunyt tanárok és lelkészek tiszteletére: Köleséri Mihály, Mártonfalvi Tóth György, Nógrádi Mátyás, id. Köleséri Sámuel, Felvinczi Sándor, Szenci A. Pál, Szilágyi Tönkö Márton. A versírók többsége mindkét nyomtatványtípus esetében a városi lelkészek, tanárok, diákok és a polgárság jelentősebb alakjai közül került ki. Az előadásban a két korpusz reprezentatív funkcióját mutatom be egy-egy kiválasztott darab (Pataki Tóth István halotti kártája és Mártonfalvi Tóth György halotti antológiája) részletes elemzésével. Többek között arra a kérdésre keresem a választ, hogy a halotti versek milyen képet rajzolnak a debreceni és a kolozsvári református egyház tagjairól, a személyek közötti kapcsolatokról, a kollégiumi tanárok és diákok poétikai tudásáról. Ugyanakkor az is kérdésként merül fel, hogy a kárták, ezek az egyszerű, letisztult, egyleveles nyomtatványok vajon képesek-e olyan összetett, árnyalt képet tükrözni az elhunytól és a gyászoló közösségről, mint amit a sokszor száznál is több költeményt tartalmazó versfüzetek esetében tapasztalunk.

ELŐADÓINK

Benkhard Borbála PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet
Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
benkhard.borbala@science.unideb.hu

Vasvári Mária PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet
Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
vasvari.maria@science.unideb.hu

Mester Tamás PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet
Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
mester.tamas@science.unideb.hu

Szabó György PhD, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet Tájvédelmi és
Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
szabo.gyorgy@science.unideb.hu

Fazekas István PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet
Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
fazekas.istvan@science.unideb.hu

Kiss Emőke PhD, tudományos munkatárs, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet
Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
kiss.emoke@science.unideb.hu

Babka Beáta PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet Tájvédelmi
és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
babkabeata@science.unideb.hu

Vass Róbert PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Földtudományi Intézet Tájvédelmi
és Környezetföldrajzi Tanszék; DAB Földtudományi Szakbizottság
vass.robort@science.unideb.hu

Bacsikai Katinka PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Nevelés- és
Művelődéstudományi Intézet; DAB Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai
Szakbizottság
bacsikai.katinka@arts.unideb.hu

Ceglédi Tímea PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Nevelés- és
Művelődéstudományi Intézet; DAB Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai
Szakbizottság
cegledi.timea@arts.unideb.hu

Soós Mihály PhD, egyetemi docens, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar Marketing
és Kereskedelem Intézet; DAB Jogi és Közgazdaságtudományi Szakbizottság
soos.mihaly@econ.unideb.hu

Visegrádi Renáta PhD, tudományos munkatárs, HUN-REN-DE Középkori Magyarország és
Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport; DAB Társadalom- és Történettudományi
Szakbizottsága
re.renoire@gmail.com

Posta József DSc, professor emeritus, Debreceni Egyetem Tájvédelmi és Környezetföldrajzi
Tanszék; DAB Kémiai Szakbizottság
posta.jozsef@science.unideb.hu

Veress Dániel, egyetemi adjunktus, ELTE BTK Atelier; muzeológus, Debreceni Református
Kollégium Múzeuma; DAB Bölcséleti, Művészet- és Vallástudományi Szakbizottság
veress.daniel@silver.drk.hu

Posta Anna PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és
Kultúratudományi Intézet; DAB_Irodalom-, Nyelv-, Kommunikáció- és
Médiatudományi Szakbizottság
posta.anna@arts.unideb.hu